

LARRY LAUDAN'DA “ARAŞTIRMA GELENEKLERİ”NİN YÖNTEMBİLGİSİ

Talip KABADAYI*

ÖZET

Bilimsel rasyonalite sorunu düşünürler, sosyal ve doğa bilimciler arasında oldukça tartışılan bir konudur. Bu mesele bilimin zorunlu olarak irrasyonel, politik ve propagandacı unsurlar taşıdığı iddiasıyla da yakından ilgilidir. Laudan bu noktada yeni bir bilim rasyonalitesi önerir ve bilimi “hakikati-arayan” bir etkinlikten ziyade bir “problem-çözme” etkinliği olarak tasarlar. “Araştırma Geleneği” kavramını getiren Laudan kuram seçimindeki rasyonaliteyi yeniden kurma çabasına girer. İşte bilimi de araştırma geleneği dediği bu kavramsal çerçevede iş gören bir alan olarak görür. Araştırma geleneği çok sayıda spesifik kuramlardan ve bu geleneğe dahil olan bilim adamlarının paylaştığı metafizik ve kavramsal kabuller öbeğinden oluşur. Bu çalışma Laudan'ın “araştırma geleneklerinin yöntembilgisi” anlayışını; dolayısıyla onun bilim tasarımı ve yöntem kuramını gözler önüne sererek değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Bilim, bilimsel rasyonalite, hakikati-arama, problem-çözme, araştırma geleneği, kuram, metafizik ve kavramsal kabuller, yöntembilgisi.*

(The Methodology of “Research Traditions” in Larry Laudan)

ABSTRACT

The problem of scientific rationality, which is germane to the assertion that science entails irrational, political and propagandistic elements, has been debated by philosophers, social and natural scientists. At this point, Laudan suggests a new rationality of science and he conceives of science as a problem-solving activity rather than a truth-seeking one. Putting forward the concept of “Research Tradition”, Laudan attempts to re-establish the the rationality of theory choice. Thus, he thinks of science working in this conceptual framework, namely, in a research tradition. A research tradition is composed of a number of specific theories as well as lots of metaphysical and conceptual assumptions shared by the men of science in that tradition. The goal of this study is to spell out and to appraise Laudan's view of the methodology of research traditions; that is, his idea of science and his theory of method.

Key Words: *Science, scientific rationality, truth-seeking, problem-solving, research tradition, theory, metaphysical and conceptual assumptions, methodology.*

GİRİŞ:

---

* ADÜ. Fen-Edeb. Fak. Felsefe Bölümü, Öğretim Üyesi.

8 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

Günümüzün önemli bir bilim felsefecisi ve bilim tarihçisi olan Larry Laudan (doğumu 1941) pozitivism, realizm ve relativizm geleneklerini eleştirerek kendi bilim tasarımı ve yöntem kuramını gözler önüne serer. Laudan bilim felsefesinin önemli bir bölümünün bilimin kavramsal temelleriyle ilgilendiğini öne sürer. Kavramsal temellerle uğraşmak, belli bilimsel kuramların ontolojik ve epistemolojik içerme ve ön kabullerini (peşin hükümlerini) araştırmak demektir. Bilim felsefesinin bir diğer önemli bölümü, "bilimsel metodoloji kuramıdır". Burada yapılan iş genel olarak bilimsel kuramların nasıl değerlendirilecekleri ve geçerli kılınacaklarıyla ilgilidir¹. Bilim felsefecileri her ne kadar kuramların sınanması ve geçerli kılınmasına rehberlik etmesi gereken spesifik ilkeler konusunda aynı düşüncüyü paylaşmasalar da, böylesi ilkelerin gerekliliği ve kuramı geçerli kılıcı mekanizmaların metodolojinin can alıcı cepheleri olduğu konusunda aynı görüştedirler. Metodolojinin bu kısmı genellikle epistemolojik yönelimlidir².

Laudan bu noktada "araştırma geleneği" kavramını getirerek kuram seçimindeki rasyonaliteyi yeniden kurma çabasına girişir. İşte bilimi de, "araştırma geleneği" dediği bu kavramsal çerçevede iş gören bir alan olarak tasarlar. Araştırma geleneği çok sayıda spesifik kuramlardan ve bu geleneğe dahil olan bilim adamlarının paylaştığı metafiziksel ve kavramsal kabuller öbeğinden oluşur. Araştırma geleneğinin asıl işlevi, geleneği daha ileriye götürecek metodolojik ve felsefi rehberlik hizmeti sunmaktır. Laudan'a göre bilimin amacı problemler çözmektir. Burada önemli olan kuramın doğruluğu ya da yanlışlığı değildir; asıl mesele, kuramın açıklama gerektiren ya da önceden tasarladığımız kavram ve idelerimizle çekişen doğal ve hatta sosyal ortamda karşılaştığımız problemlere bir açıklama sunup sunmamasıdır. Eş deyişle, bilimin amacı en çok problem-çözme etkinliğine sahip kuramlar sağlama olmalıdır. Bu bağlamda bilim de öncellerine göre daha çok problem çözen kuramların zincirlenişleriyle ilerler.

Laudan'a göre, bilim felsefesi tarihi, bilimsel bilgiye ilişkin tutarlılığı ve tekabülîyeti savunan açıklamalar arasındaki çekişmelerden ibarettir.

¹ Larry LAUDAN. *Science and Hypothesis*, London: D. Reidel Publishing Company, 1981, s.1-2.

² a.g.e., s. 3.

Tutarlılık taraftarları, inançlarımız (bilgilerimiz) arasındaki kavramsal bağlantıların tutarlı olmaları gerektiğini vurgularken, tekabüliyeti savunanlar inançlarımızı dünyada temellendirmeye çalışırlar. Hatta her iki görüş birbirlerinden çok az yararlanır; her iki taraf da kuramların sınanmasında gerek deneysel gerekse kavramsal unsurların aynı derecede önem arz ettiklerini teslim etmeye pek yanaşmazlar³. Beri taraftan problem-çözme modeli, tutarlılığı ve temellendirmeyi bir arada ele alır.

Laudan'ın inançlar salkımı olarak da nitelediği araştırma geleneklerinin iki bileşeni veya oluşturucusu vardır. Buna göre, 1) ne türden varlık ve işlemlerin araştırma alanını oluşturduğuna dair inanç ve fikirler öbeği; 2) söz konusu alanın nasıl oluşturulup inceleneceği hakkında epistemik ve metodolojik normlar öbeği (bu kısım özellikle kuramların nasıl sınanacağını, verilerin nasıl toplanacağını vb... ihtiva eder)⁴. Araştırma gelenekleri doğrudan sınanamazlar, çünkü bunların ontolojileri spesifik tahminlerde bulunamayacak kadar geneldir; dolayısıyla, etkin bir araştırma geleneğine bir kuramlar ailesi eşlik eder. Bu kuramlardan bazıları araştırma geleneği içindeki öteki kuramlarla tutarlı olabilirken bir takım kuramlar tutarlı olmayabilir. Bununla beraber, tüm kuramlarda ortak olan şey ana araştırma geleneğinin ontolojisini paylaşmaları ve bu geleneğin metodolojik normlarının işe koşulmasıyla sınanıp değerlendirilmeleridir.

Araştırma geleneklerinin spesifik işleri arasında şunlar da sayılabilir:

1. Bu gelenek içerisinde çalışan tüm bilim adamları için hangi kabullerin tartışmasız arka plan bilgileri olarak alınacağını belirtirler.
2. Bir kuramın zora girmiş ve elden geçirilmesi gereken kısımlarının belirlenmesinde rehberlik ederler.
3. Araştırma gelenekleri, verileri toplamanın ve kuramları sınanmanın ilke ve kurallarını temin ederler.

---

³ LAUDAN, Larry. *Beyond Positivism and Relativism, Theory, Method and Evidence*, Boulder: Westview Pres, 1996, s. 79-80.

⁴ a.g.e., s. 83.

10 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

4. Araştırma gelenekleri ana geleneğin ontolojik ve epistemolojik sav ve kurallarını ihlal eden kuramın kavramsal problemlerini açığa kavuştururlar⁵.

Araştırma geleneği kavramını öne çıkaran Laudan bununla bilim tarihinin daha iyi kavranıp açıklanabileceğini savunur ve hakikat (doğruluk) ile sıkıbenzerlik kavramlarının yerine problem-çözme ve/ya problem-çözme etkinliği kavramlarını getirir. Hatta Laudan problem-çözme kavramının doğruluk, tasdikleme, pekiştirme vb... kavramlarından çok daha önemli olduğunu vurgular. Bilimin asıl amacı da problem çözmektir diyen Laudan, kendi yöntem kuramının tarihsel temelli olduğunu da vurgular. Buna göre en yüksek problem çözme etkinliği sergileyen kuram benimsenmeli ve izlenmelidir. Laudan HOS1 (Bilim Tarihi1) ve HOS2 (Bilim Tarihi2) olarak iki bilim tarihi ayırımına da gider. Buna göre, HOS1 geçmişteki gerçek bilime tekabül eder; eş deyişle, bilginlerin geçmişte bilimle ilgili yazdıkları her şey ve sundukları bilim tasarımlarının tarihsel olarak dizilişine karşılık gelirken, HOS2 bilim tarihçilerinin geçmişle ilgili yani HOS1 hakkında yazdıkları şeylere göndermede bulunur. Laudan'a göre, "rekabet eden kuramlardan ve/ya yöntemlerden hangisi seçilmelidir?" sorusuna bağımsız ve objektif bir alana yönelerek cevap vermek yapılacak en doğru iştir. İşte bu alan bilim tarihidir.

Örneğin, 1800'lü yıllara kadar Aristoteles mekaniğini yadsımak ve Newton mekaniğini kabul etmek rasyoneldi. 1900'lü yıllara kadar evde ilaç yapma geleneği yerine eczanelerde ilaç yapma geleneğini benimsemek hekimler için rasyoneldi. 1750'den sonra ışığın sonsuz hızda hareket ettiğine inanmak rasyonel değildi. 1925'ten sonra Genel İzafiyet Kuramını kabul etmek rasyoneldi. 1830'dan sonra yeryüzü tarihiyle ilgili doğru bir varsayım olarak kutsal kitaplardaki kronolojiyi kabul etmek rasyonel değildi⁶. Bu örneklerle bakıldığında, Laudan'a göre, bir metodolojinin sağlaması gereken iki koşul var: İlk bilim tarihinde en azından belli bir takım spesifik gelişmeler rasyoneldi. İkincileyin, bu gelişmelerde içerildiği farz edilen rasyonaliteye açıklık getirebilecek

---

⁵ a.g.e., s. 84.

⁶ SARKAR, Husain. *A Theory of Method*, Berkeley: University of California Press, 1983, s. 117-118.

rasyonel bir tercih modeli var. Şu halde, bu rasyonel tercih modeli bilim tarihine bakılarak kontrol edilebilir.

Laudan'a göre, bilim tarihçisinin işi HOS1'deki olayları ve/ya durumları HOS2'yi yazarak açıklamaktır. Bilim tarihçisi bunun için de araştırma gelenekleri metodolojisini kullanacaktır. Bilim tarihi araştırmacısı önce belli bir dönemdeki entelektüel topluluğun mevcut açıklama sistemlerini (araştırma geleneklerini) saptamalıdır. Sonra bu araştırma geleneklerinin her birinin ne kadar ilerletici olduğunu belirlemelidir. Bir araştırma geleneğinin ilerletici olması çözülen problemlerin sayısının artışı ve aykırılıklar ile kavramsal problemlerin en aza indirgenmesi anlamına gelir. Böylece, bunların çözümlenmesi sonucu tarihçi mevcut araştırma geleneklerinden her birinin ilerleme profilini çıkartacaktır. Bilim tarihine dışarıdan bakarak bilişsel bilgiyi soruşturan sosyolog belirli bir irrasyonel inancın ve/ya kanaatin benimsenmesi ya da yadsınmasının nedenlerini sosyal, politik, ekonomik özellikler ve güçlerle açıklamaya çalışırken, bilim tarihine içeriden bakan bilimsel bilginin entelektüel tarihçisi belirli bir inanç ve/ya kanaatin benimsenmesi, yadsınması ve değiştirilmesinin sebeplerini açıklamaya girişir.

Laudan bilim tarihindeki rasyonel eylem ve kararları -özellikle de kuramların ve varsayımların benimsenmesi ve yadsınması durumunda- böyle bir bilim modeli ve yöntem kuramıyla açıklar. Laudan'ın yöntem kuramına göre, mevcut yöntemler arasından daha fazla rasyonel eylem ve kararları açıklayan bir yöntem en iyi yöntemdir. İşte bu çalışma Laudan'ın "araştırma geleneklerinin yöntembilgisi" anlayışını, dolayısıyla onun bilim tasarımı ve yöntem kuramını gözler önüne sererek değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

*

Laudan'a göre bilim en temelde problemlere çözüm getirme peşindedir. Bir kuramın rasyonalitesi ve ilerleticiliği de doğrulama ya da yanlışlamayla değil, kuramın problem-çözme etkinliğiyle çok yakından ilişkilidir. Laudan bilimin rasyonel gelişiminde deneysel olmayan hatta bilimsel olmayan önemli unsurların rol oynadıklarını da savunur⁷.

---

⁷ LAUDAN, Larry. *Progress and Its Problems, Towards a Theory of Scientific Growth*, London and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1977, s. 4.

12 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

Pek çok bilim felsefecisi bilimsel değerlendirmenin doğasını dolayısıyla da rasyonel çözümlenmenin ana birimini hatalı bir biçimde tek(il) bir kurama odaklanarak tanımlamıştır. Halbuki bilimsel değerlendirmenin doğası için tek(il) bir kurama değil, bir "araştırma geleneği"ne odaklanmak gerekir⁸.

Laudan, bilimsel etkinliğin bilişsel boyutlarını yeniden bina etmede ilerleme kaydetmek istiyorsak, "kabul rasyonalitesi" ve "izleme rasyonalitesi" arasında bir ayırım yapmak gerektiğini savunur. Rasyonalite de en ilerletici kuram tercihlerinin oluşturulmasından ibarettir; başka deyişle, ilerleme rasyonel kuramların peşpeşe kabul edilmesinden ibaret değildir. Buna göre, Laudan birikimli olmayan ya da yığılmalı gelişimi talep etmeyen bir bilimsel anlayışı savunur⁹. Laudan buna "bilişsel ilerleme" de der; bununla kastedilen bilimin entelektüel ihtiraslar bakımından ilerlemesidir.

Bilim esasen bir problem-çözme etkinliğidir. Bilim adamlarının motivasyonu ne kadar çoksa bilimin de o denli çok amacı vardır. Örneğe, bilim adamları hakikat, nüfuz, prestij ve sosyal fayda vb... elde etmeye çabalarlar¹⁰.

Laudan önerdiği bilim modelinin inceltilmiş bir bilim kuramı olduğunu ve bu kuramın getirdiği problem-çözme etkinliğinin bilim tarihi yazıcılığındaki ve bilim metodolojisindeki merkez problemleri algılama biçimimizi değiştireceğini savunur. Bu noktada, tekrarlamak gerekirse, bilimin ve/ya tüm entelektüel soruşturmanın amacı problemlerin çözümü ya da açığa kavuşturulmasıdır; işte o vakit çok farklı bir tarihsel evrim ve bilimin bilişsel değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla, Laudan'ın bilim tasarımına problem-çözücü bilim görüşü demek yanlış olmaz sanırım.

Bilimsel kuramlar iki farklı problem türünü çözmek üzere tasarlanırlar. Bunlardan ilkinde "deneysel problemler" denir. Laudan bunlara örnek olarak şunları verir: Ağır cisimlerin hayrete düşüren bir düzenlilikle yere doğru düştüklerini gözliyoruz. Bunların nasıl ve neden böyle düştüklerini sormak aslında bunu bir problem olarak ortaya koymaktır. Yine bir bardağa koyulan alkolün kısa bir zaman sonra uçup

---

⁸ a.g.e., s. 5.

⁹ a.g.e., s. 6.

¹⁰ a.g.e., s. 12.

gittiğini gözlüyoruz; işte bu olguya bir açıklama getirmeye çalışmak da yine deneysel bir problem ortaya atmaktır. Yine bitki ve hayvan döllerinin ebeveynlerine olan çarpıcı benzerliklerini gözledikten sonra, özellik (benzerlik) aktarımının mekaniğini merak edip araştırmaya başladığımızda bir deneysel problemle karşı karşıyayız demektir. Şu halde, daha genel olarak söylenirse, doğada bizde merak uyandıran ya da açıklama gerektiren herhangi bir olgu, deneysel problem teşkil eder¹¹.

Laudan'a göre, bu türden araştırma durumlarına deneysel problemler derken bunların bize doğrudan verildiklerini kastetmiyoruz; zira, gerek tarihsel örnekler gerekse son zamanlarda yapılan tarihsel çözümler açıkça göstermiştir ki, dünyayı hep kavramsal bir şebekenin ağ mercekleleriyle görüyoruz. Öyleyse, her türden problem belli bir soruşturma bağlamında ortaya çıkar ve kısmen bu bağlamda kullanılan yerleşik dille saptanıp tanımlanır. Doğal düzene ilişkin kuramsal ön kabullerimiz, bize ne bekleyeceğimizi ve/ya neyin problematik ya da sorunlu göründüğünü bildirir¹². Bir soruşturma bağlamında problem sergileyen durumlar başka soruşturma bağlamlarında zorunlu olarak aynı şeyleri doğurmayabilir. Dolayısıyla, bir şeyin deneysel bir problem olarak görülüp görülmeyeceği elimizdeki kuramlara bağlıdır.

Laudan bunlara deneysel problemler demesinin nedenini şu şekilde açıklar: Bunlar belli kuramsal soruşturma bağlamlarında belirseler de, bunların formülasyonunda kuramsal bağlantılarımız etkili olsa da, yine de deneysel problemleri sanki dünyaya ilişkin problemlermiş gibi ele alırız. Laudan'ın burada kastettiği, kuram yüklü kabul ve gözlemdir; fakat durum böyle bile olsa, bunlar yine de fizik dünya hakkında ileri sürülürler.

İmdi, deneysel problemler birinci dereceden problemlerdir; eş deyişle, bunlar belli bir bilimin alanını oluşturan nesnelere hakkında öne sürülen soru(n)lardır. Laudan'a göre, dünya hakkında deneysel problemler sergilemeyen yığınla olgu var, ancak bunlar henüz bilinmiyor. Demek ki bir olgu yalnızca bir problem olarak tanındığında ve öyle ele alındığında bir problem haline gelir. Bilinsin ya da bilinmesinler olgular olgulardır, ancak problem olarak görülebilecek

---

¹¹ a.g.e., s. 14-15.

¹² a.g.e., s. 15.

14 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

yegane olgu türü, bilinen olgulardır¹³. Beri taraftan bilinen pek çok olgu bile zorunlu olarak deneysel problemler teşkil etmezler. Ayrıca, bir şeyin deneysel bir problem olarak görülmesi için onun çözümünün prim yapacağı hissi de doğmalıdır. Bilim tarihinde belli bir anda pek çok şey, iyi bilinen olgular halini alacaklardır ama bunlar için açıklama gereği duyulmayacaktır. Örneğin, ağaçların yapraklarının yeşil renkte olduğu eski zamanlardan bu yana bilinmekteydi; bu olgu, birisi çıkıp da bunun bir açıklamayı hak edecek kadar ilginç ve önemli olduğuna karar verdiğinde deneysel bir problem halini almıştır. Yine eski toplumlarda belli ilaçların halüsilasyonlara neden olduğu bilinmekteydi, fakat iyi bilinen bu olgu yalnızca son zamanlardaki fizyoloji kuramları için bir problem haline gelmiştir.

Laudan'a göre, deneysel problemler kabaca üçe ayrılabilir:

1. Çözülmemiş problemler: Bunlar, herhangi bir kuramın uygun olarak henüz çözemediği deneysel problemlerdir.
2. Çözülmüş problemler: Bunlar, bir kuramın uygun olarak çözdüğü deneysel problemlerdir.
3. Aykırı problemler: Bunlar, belirli bir kuramın henüz çözemediği (ama rakiplerinin çözdüğü) deneysel problemlerdir.

Buna göre, çözülmüş problemler bir kuramın lehinde kanıtları olan problemlerdir; aykırı problemler bir kurama karşı kanıt sergilerler; çözülmemiş problemler ise gelecekteki kuramsal soruşturma çizgisine işaret ederler.

Laudan bilimsel ilerlemenin ayırt edici özelliklerinden birisinin, aykırı ve çözülmemiş deneysel problemlerin çözülmüş problemlere dönüştürülmesi olduğunu ileri sürer¹⁴. Herhangi bir kurama, hatta her kurama, kaç problem çözdüğünü ve kaç aykırılıkla karşı karşıya kaldığını sormak gerekir. Bu soru, bilimsel kuramların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmelerinin ana aletlerinden birisidir. Bu noktada, Laudan'a göre, belirli bir kuramın ilgili problemlerine ilişkin güvenilir rehber, bu alanda önceki ve rakip kuramların (söz konusu kuramın kendisi de dahil) çözmüş olduğu problemlerin bir incelemesidir¹⁵. Buna göre, kuramların görelî mezziyetlerinin değerlendirilmesinde, bilinen bir kuramın çözdüğü

¹³ a.g.e., s. 17.

¹⁴ a.g.e., s. 18.

¹⁵ a.g.e., s. 21.

problemler önemlidir ve çözülmemiş problemler demeti bu aşamada bütünüyle ilgisizdir. Problemlerin çözümü, olguların açıklanmasıyla karıştırılmamalıdır; çünkü olgular ve deneysel problemler arasında kıyaslanamazlık vardır. Laudan'a göre, bilginler belirli bir soruşturma bağlamında deneysel bir problemi artık yanıtlanmamış bir soru olarak görmediklerinde, deneysel problem çözülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, problemin çözümüne götüren kuramlardır; çözülmüş bir problem söz konusu oldukça bu problemi çözecek bir kuramın varlığına peşinen hükmedilir. Şu halde, bir problemin çözümlenip çözülmeyeceğini sormak söz konusu problemin bir kuramla belli bir ilişki içinde olup olmadığını sormak demektir¹⁶. Bir bilim adamının bilişsel olarak girişebileceği en önemli faaliyetlerden birisi de varsayılan deneysel aykırılığı eldeki kuramda doğrulayıcı bir örneğe dönüştürmektir¹⁷.

İmdi, problem-çözme yaklaşımı değerlendirme için yararlı bir alet olacaksa, belli problemlerin diğerlerine oranla niçin daha önemli olduğunu bize göstermesi gerekir. Zira, belli bir zamanda belli bir alandaki belli deneysel problemler önceliklidir hatta öncelikli olmalıdır. Öte yandan, belli problemler daha az önem arz ederler. Şu halde, doyurucu bir bilim felsefesi ve/ya bilimsel bir ilerleme modeli getirilecekse, hangi bilimsel problemlerin nisbi önemde, hangilerinin canalcı önemde olduğunu göstermeye rehberlik edecek bir tür ölçeğinin de olması lazım¹⁸.

Laudan bu noktada belli deneysel problemlerin önemlerinin artmasıyla ilgili olarak üç argüman sıralar:

1. Belli bir problem ilgili alandaki bir kuram marifetiyle çözülmüşse, bu problem büyük önem arz eder.
2. Bir problem ilgili alandaki belli kuramların çözümüne direniyor ya da aykırılık sergiliyorsa, bu aykırı problemi çözülmüş bir probleme dönüştürebilen her kuram güçlü kanıtlara sahip olacaktır.
3. Kuramların belli problemleri diğerlerinden daha önemli görmelerinin bir diğer yolu da belli deneysel durumları model (ilk-örnek) olarak almalarıdır. Bunların model teşkil etmelerinin

¹⁶ a.g.e., s. 22.

¹⁷ a.g.e., s. 30.

¹⁸ a.g.e., s. 31-32.

16 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

nedeni kuramın bunları ilgili alandaki öteki işlemlerin indirgenmesi gereken ana ya da temel doğal işlem olarak almasıdır¹⁹.

Görüldüğü üzere, problemlerin önem dereceleri eldeki mevcut kuramlara bağlıdır. Elde bir kuram olmaksızın problemlerin ağırlık derecelerini belirlemek olanaksız olurdu.

Öte yandan, Laudan bir problemin bilimsel topluluk için oldukça önemli olmasının bazen irrasyonel temellere dayandırıldığını da belirtir. Buna göre Ulusal Bilim Vakfı bilim adamlarının kullanımına çeşitli konularda öncelikli çalışma yapmaları için devasa bütçeler ayırıp verebilir ve bunun gerekçesi siyasi, moral, sosyal, tarihsel, mali vb... olabilir. Başka deyişle, epistemolojik ve bilişsel olarak fazla değer taşımayan araştırmalar ve problemlere irrasyonel sebeplerle öncelik verilebilir²⁰.

Laudan'a göre, bilim tarihinde karşılaşılan aykırılıkların rolü bir kuramın kaç tane aykırılık ortaya koyduğuyla değil bu aykırılıkların bilişsel olarak taşıdıkları önem bakımından ele alınmalıdır. Bu şu demeye gelir: bir kurama sorun çıkaran aykırılıkların bilişsel değerleri kuram için oluşturdukları epistemik tehdit derecesiyle ölçülmelidir. Laudan bu noktada aykırılıkların oluşturduğu epistemik tehditin belirsizliği meselesine de bakar. Yirminci yüzyılın başlarında Fransız fizikçi-filozof Pierre Duhem kuramların sınanmasının eleştirel olmayan gözlemcinin tahayyül edemeyeceğinden daha karmaşık bir iş olduğunu ileri sürmüştür. Duhem'e göre, çeşitli kuramların almasıyla birlikte belli başlangıç koşul önermeleri hep beraber dünya hakkında öndeyilerde bulunmamızı sağlar. Şu halde, deneysel sınamaya konu olan tek tek kuramlar değil, kuramlar demetidir. Bu kuramlar demeti hatalı bir sonuç doğurursa, bundan hareketle hangi kuramsal unsur ya da unsurların çürütüldüğünü ya da yanlışlandığını kesin olarak bilemeyiz; buradan edindiğimiz deneyim sadece kuramlar bütünündeki bir bileşen ya da bileşenlerin hatalı olduğudur. Öyleyse, Duhem'e göre, herhangi bir kuramın çürütüldüğünü meşru olarak iddia edemeyiz²¹.

---

¹⁹ a.g.e., s. 33-34.

²⁰ a.g.e., s. 32-34.

²¹ a.g.e., s. 41.

Laudan bu noktada, önerdiği problem-çözme modelinin ya da etkinliğinin, doğruluk ve/ya yanlışlığı kuramlar demeti üyeleri arasında eşit olarak dağıtacağını söyler. Kuramlar öbeği ne zaman bir aykırılığa işaret etse, bu aykırılık bütün içerisindeki her bir unsura karşı sayılır. Bununla beraber, bu kuramların her birinin belirli bir aykırılıklarının olması onların her birinin terk edilmesini gerektirmez. Eş deyişle, eldeki kuram için aykırı bir problem o kuramı ıskartaya çıkarmaya yeterli bir dayanak oluşturmaz. İmdi, bir aykırılık olduğuna, bilim de aykırılıkları en aza indirmeye çabaladığına göre, aykırılığı giderme çabası için bilimsel topluluk üzerinde bilişsel bir baskı yine de vardır. Öyle görünmektedir ki, söz konusu aykırılığı gidermek bu aykırılıkla başa çıkamayan kuramlar demetinden en az birinin terk edilmesini gerektirecektir. Bunun için yapılacak iş, daha iyi bir kuramlar öbeği seçmenin rasyonel stratejilerinin neler olduklarını gözler önüne sermektir²².

Laudan'a göre, bilimin gelişmesinde en az deneysel problem çözme kadar önemli olan diğer problem çözme etkinlik türünü “kavramsal problemler” oluşturur ve bu nokta bilim tarihçileri ve felsefecileri tarafından oldukça ihmal edilmiştir. Bilim tarihine kısaca bir göz atmak gösterecektir ki, bilim adamları arasındaki önemli tartışmalar deneysel meselelerden çok deneysel olmayan meseleler üzerinedir.

“Newton, Kopenik'ten bir asır sonra “Dünya Sistemi”ni ilan ettiğinde pek çok canalcı problemi çözme kapasitesinden dolayı neredeyse evrensel bir alkış aldı. Newton'un çağdaşlarının (Locke, Berkeley, Huygens ve Leibniz da dahil) çoğunu rahatsız eden şey, Newton kuramının temel kabullerine ilişkin bir takım kavramsal belirsizlik ve karışıklıktı. Mutlak uzay neydi ve fizik için ona neden gerek duyulmalıydı?...”²³.

Bu düşünürler deneysel olmayan türden ciddi güçlüklerle işaret ediyorlardı ve kavramsal problemlerle deneysel-olmayan problemleri aynı anlamda kullanıyorlardı. Kavramsal bir problem, bir kuramın sergilediği bir problemdir; hatta kavramsal problemler kuramların

---

²² a.g.e., s. 43-44.

²³ a.g.e., s. 46.

18 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

ıralayıcılarıdır ve onları sergileyen kuramlardan bağımsız var olamazlar²⁴. Deneysel problemlere ilgili alandaki esas (gerçek) varlıklarla ilgili birinci dereceden sorunlar dersek, kavramsal problemler birinci dereceden sorunlara yanıt vermek üzere tasarlanmış kavramsal yapıların - mesela kuramların - temellerinin sağlamlığıyla ilgili daha yüksek derecede sorunlardır. Laudan'a göre kavramsal problemler iki şekilde belirirler:

1. Bir T kuramı belli bir takım iç tutarsızlıklar sergilediğinde ya da söz konusu kuramın temel çözümlene kategorileri bulanık ve belirsiz olduğunda, bunlara dahili kavramsal problemler denir.
2. Bir T kuramı T'nin savunucularının temellerinin sağlam olduğuna ussal olarak inandıkları T' denilebilecek bir diğer kuramla çekiştiğinde, bunlara harici kavramsal problemler denir²⁵.

Laudan için dahili kavramsal problemin en açık türü bir kuramın mantıksal olarak tutarsız, dolayısıyla da kendisiyle çelişik olduğu keşfedildiğinde ortaya çıkar. Daha yaygın ve halledilmesi daha güç olan bir diğer dahili kavramsal problem, kuram içerisindeki kavramsal belirsizlikten kaynaklanır. Öte yandan, bir T kuramı T kuramının savunucularının sağlam temelleri olduğuna ussal olarak inandıkları bir diğer kuram ya da öğretiyile çekişirse, harici kavramsal problemler ortaya çıkar. Bir kavramsal problemi oluşturan işte bu gerginliğin varlığıdır. Gerginliğin en yalın biçimi mantıksal tutarsızlıktır. Bir kuram kabul görmüş bir diğer kuramla mantıksal olarak tutarsız olduğunda apaçık bir kavramsal problem örneğimiz var demektir²⁶. Metodoloji ve bilimsel bir kuram arasındaki gerginliğin ortadan kaldırılması genellikle bilimsel kuramın elden geçirilmesiyle olur, ancak pek çok durumda yapılacak iş metodolojinin kendisini değiştirmektir. Örneğe, 18. yüzyılda Newtoncu kuramın gelişmesidir.

1720'li yıllara kadar bilginler ve düşünürler arasında kabul görmüş metodoloji tümevarımcıydı. F. Bacon gibi araştırmacılar gözlenebilir verilerden genellemelerle tümevarıma dayalı çıkarımlarla oluşturulmuş

²⁴ a.g.e., s. 48.

²⁵ a.g.e., s. 48-49.

²⁶ a.g.e., s. 50-51.

kuramların meşru kuramlar olduklarına ikna olmuşlardı... Bununla beraber, 1740'lı ve 1750'li yıllara kadar fizik kuramın yönü bu tümevarımcı metodolojiyle neredeyse hiç uyuşmuyordu. Elektrik, ısı kuramı, kimya ve fizyoloji içerisinde algılanabilir olmayan parçacık ve akışkanların varlığını koyutlayan Newtoncu kuramlar baş gösteriyordu ki bunlar gözlenmiş verilerden “tümevarıma dayanarak çıkarsanmamış” şeylerdi²⁷.

Bir diğer harici kavramsal problem türü, belirli bir bilimsel kuram, (görünüşte bilimsel olmayan) kabul görmüş bir başka inançlar öbeğiyle çatıştığında belirir. Bunlara dünya görüşünden kaynaklanan güçlükler de denir. Her kültür içerisinde, bilimsel alanın ötesine giden yaygın olarak kabul görmüş inançlar vardır. Buradaki güçlük bilim ve bilim-dışı inançlarımız arasındaki çelişkiden doğar. Laudan bilim-dışı inançlara örnek olarak metafizik, mantık, etik, değer ve teoloji alanlarının verilebileceğini söyler²⁸. Ona göre, dünya görüşü güçlüklerinin yanı sıra sosyal ve moral ideolojiyle çekişme de benzer gerginliklere yol açabilir.

Laudan bu noktada pozitivist filozof ve bilim tarihçilerinin bilimin ilerlemesini tamamıyla deneysel bir süreç olarak görmelerinin, felsefedeki ve bilimdeki önemli gelişmelerin anlam ve önemini kavrayamadıklarını öne sürer. Bu düşünürler bilimsel fikir ve düşüncelerin gelişiminde metafiziğin oynadığı rolü göz ardı etmişlerdir²⁹.

Hatırlarsak, Laudan'a göre, bilimsel ilerlemenin temel birimi, ister deneysel ister kavramsal olsun, çözülmüş problemlerdir. Bilimin asıl amacı da çözülmüş deneysel problemlerin alanını genişletirken, aykırı ve kavramsal problemler alanını daraltmaktır. Bir kuramın uygun olarak çözebildiği problemlerin sayısı ve ağırlığı ne kadar fazlaysa o kadar iyidir. Buna göre, bir kuram rakibine göre daha önemli problemler çözebiliyorsa, tercih edilebilir bir kuramdır. Bilimin amacı problem-çözme olarak konduğunda, ilerleme ancak ve ancak bir alandaki bilimsel kuramlar zinciri giderek artan derecede problem-çözme etkinliği sergilerse, gerçekleşir. Ayrıca, ilerleme kavramını geniş zamana yaymak yerine spesifik durumlarla sınırlarsak, bir kuramı elden geçirdiğimiz ya da yerine bir başka kuramı getirdiğimiz her zaman ancak ve ancak

---

²⁷ a.g.e., s. 59-60.

²⁸ a.g.e., s. 61.

²⁹ a.g.e., s. 62.

20 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

sonraki uyarlamalar öncellerine göre daha etkin problem çözücüseler bu değişim ilerleticidir³⁰.

Laudan için kuramlar kaçınılmaz olarak problemlerin çözümünü içerirler. Kuram oluşturmanın amacı araştırmayı kamçılayan deneysel problemlere tutarlı ve uygun çözümler sunmaktır. Kuramlar öncellerinin ürettiği çeşitli kavramsal ve aykırı problemlerden kaçınmak ve/ya onların üstesinden gelmek için tasarlanmışlardır. Bu bağlamda bir kuramın ana bilişsel sınaması belli deneysel ve kavramsal problemlerin bir çözümü olarak söz konusu kuramın uygunluğunun değerlendirilmesini içerir³¹. Laudan kuramların değerlendirilmesinin bir karşılaştırma meselesi olduğunu da savunur.

Bilimsel kuramlar dediğimiz sınıf içerisindeki önerme şebekelerinin iki farklı türü arasında bir ayrıma gidilmesi gerekir. "Kuram" kavramı genellikle iki şeye karşılık gelir: Kuram kavramını genellikle ilksavlar, varsayımlar ya da ilkeler denilen ilgili öğretilerin spesifik bir kümesi olarak niteleriz; bunlar marifetiyle spesifik deneysel tahminlerde bulunuruz ve doğal fenomenleri açıklarız. Buna örnek olarak Maxwell'in elektromanyetizm kuramı verilebilir. Beri taraftan kuram çok daha genel, dolayısıyla da kolay sınamamayan öğreti ya da kabuller öbeğine karşılık olarak kullanılır. Buna örnek olarak Evrim Kuramı, Atom Kuramı ve Gazların Kinetik Kuramı verilebilir³². Bu örneklerin her birinde tek bir kurama değil, tek tek kuramların geniş bir yelpazesine göndermede bulunuyoruz. "Darwin Kuramı" deyince tarihsel ve kavramsal olarak ilgili bütün bir öğretiler ailesine ve bir anlamda organik türlerin ortak bir atası olduğu kabulüne dayanıyoruz. Yine "Atom Kuramı", genellikle maddenin süreksiz olduğu kabulüne dayanan geniş bir öğretiler öbeğine göndermede bulunur.

Laudan'a göre yukarıda sergilenen bu iki kuram türü arasındaki bilişsel ve değersel farklılıklar gözler önüne konmadan, tarihsel bakımdan sağlanan ya da felsefi bakımdan uygun ve yeterli bir bilimsel ilerleme kavramına sahip olmak olanaklı olmayacaktır. Bu noktada Kuhn ve Lakatos daha spesifik kuramlardansa daha genel olanların bilimsel ilerlemeyi anlama ve değerlendirme için asıl aletler olduklarını ileri

---

³⁰ a.g.e., s. 68.

³¹ a.g.e., s. 70.

³² a.g.e., s. 71.

sürmüşlerdir. Laudan ilke olarak bu anlayışı paylaşa da, bahsi geçen daha geniş kapsamlı kuramların ne oldukları ve nasıl tekamül ettikleri konusunda kendisine gelesiye kadar ki açıklamaları doyurucu bulmadığını ileri sürer ve buradan hareketle bu global kuramları *Araştırma Gelenekleri* olarak adlandırıp onları yeniden izah etme işine girişir³³.

Laudan'a göre Darwincilik, Quantum Kuramı, Elektromanyetik Işık Kuramı vb... klasik araştırma geleneklerine örnek teşkil ederler. Bilimsel olsun olmasın, her entelektüel bilgi dalının araştırma gelenekleriyle dolu bir tarihi vardır. Örneğe: Felsefede Deneycilik ve Adcılık; Teolojide Gönüllülük ve Zorunluluk; Psikolojide Davranışçılık ve Freudculuk; Etikte Faydacılık ve Sezgicilik; Ekonomide Marksçılık ve Kapitalizm³⁴.

İmdi bu araştırma geleneklerinin ortak bazı özellikleri vardır:

1. Her araştırma geleneğinin kendisini örneklendiren ve kısmen oluşturan bir takım spesifik kuramları vardır.
2. Her araştırma geleneğinin onu diğer araştırma geleneklerinden ayıran belli metafizik ve yöntembilgisel içermeleri vardır.
3. Spesifik bir kuramdan farklı olarak her araştırma geleneği çok sayıda farklı ve ayrıntılı (hatta karşılıklı çelişkiler taşıyan) formüller benimser ve kısa ömürlü kuramların tam tersine önemli bir zaman dilimine dayanan uzun bir geçmişe sahiptir.

Aslına bakılırsa, Laudan araştırma geleneklerini ontolojiler ve metodolojilerle yüklü görkemli devasa varlıklar olarak tasarlar. Kuşkusuz araştırma geleneklerinin önemli özellikleri sadece yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Ancak Laudan özellikle bu noktaların altını çizer³⁵.

Laudan bir araştırma geleneğinin spesifik kuramların gelişmesi için bir tür kurallar ve/ya talimatlar şartnamesi sunduğunu savunur. Bu kurallar ve talimatların bir kısmı ilgili alandaki mevcut temel varlık türlerini apaçık tanımlayıp belirleyen bir ontoloji oluştururlar. Bir

---

³³ a.g.e., s. 72.

³⁴ a.g.e., s. 78.

³⁵ a.g.e., s. 79.

22 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

araştırma geleneği içerisindeki spesifik kuramların işlevi ilgili alandaki tüm deneysel problemleri, araştırma geleneğinin ontolojisine indirgeyerek açıklamaktır. Örneğe, araştırma geleneği Davranışçılıksa, bu bize davranışçı kuramların koyutlayabileceği yegane meşru varlıkların doğrudan ve herkes tarafından apaçık gözlenir fiziksel ve fizyolojik göstergeler olduklarını bildirir. Yine, araştırma geleneği Kartezyen Fizikse, bu bize sadece madde ve zihinlerin var olduğunu bildirir ve dolayısıyla öteki töz türlerinden söz eden kuramlar burada kabul görüp barınamazlar³⁶. Araştırma gelenekleri, ayrıca, söz konusu gelenek içerisindeki bir araştırmacıya apaçık meşru soruşturma yöntemleri sağlayan belli işlem tarzları da belirleyip tanımlarlar. Bu metodolojik ilkeler deney tekniklerinden tutun da kuramsal sınama ve değerlendirme tarzlarına kadar geniş bir alana yayılırlar. Örneğe, sıkı bir Newtoncu araştırma geleneğindeki bilim adamının metodoloji konusundaki duruşu kaçınılmaz olarak tümevarımcı olacaktır ve sadece olgulardan tümevarıma dayanılarak çıkarsanmış kuramlara itibar edecektir³⁷. Şu halde, bir araştırma geleneğinin ontolojisi ve metodolojisinin yasakladığı şeyleri yapmaya kalkışmak kendini geleneğin dışına atmak ve söz konusu araştırma geleneğini tanımamak ve/ya yadsımak demektir.

Laudan'a göre doğa bilimlerinin tarihini ve mantığını kavramak istiyorsak, bir araştırma geleneğinin bütünlüğü anlayışının farkında olmamız gerekir; zira en önemli bilimsel problemlerin çoğunun çözümüne açıklık getirebilecek, tanımları, sınırları vb... bu bütünlük sağlayacaktır. Laudan bu noktada bir araştırma geleneğini şu şekilde de tanımlar: "Bir araştırma geleneği, çalışma alanındaki varlıklar ve işlemlerle söz konusu alandaki problemleri soruşturmak ve kuramlar oluşturmak için kullanılacak uygun yöntemler hakkında bir genel kabuller kümesidir"³⁸. Buna göre, her araştırma geleneği spesifik bir kuramlar dizisiyle bağdaşıktır ve her bir kuram dizisi araştırma geleneğinin ontolojisini ayrıntılarıyla sunma ve metodolojisini izah etme amacıyla tasarlanmıştır. Geleneği oluşturan tekil kuramlar genellikle deneysel olarak sınanabilir olacaktırlar, zira bunlar başka spesifik kuramlarla birlikte alandaki nesnelere nasıl davranacakları (tepki

³⁶ a.g.e., s. 79.

³⁷ a.g.e., s. 80.

³⁸ a.g.e., s. 81.

verecekleri) konusunda bir takım kesin tahminler içereceklerdir. Buna karşın, araştırma gelenekleri ne açıklayıcıdır ne tahmin edicidirler ne de doğrudan sınanabilirler. Normatif unsurları yanında salt genellikleri onları spesifik doğal işlemlere ilişkin ayrıntılı açıklamalar getirmekten alıkoyar³⁹. Öyleyse, araştırma gelenekleri dünyanın ne(ler)den meydana geldiğini (oluşturduğunu) ve üzerinde nasıl çalışılması gerektiğini genel ve soyut düzeyde belirlemenin dışında spesifik soru(n)lara ayrıntılı yanıtlar getirmezler. Bununla beraber, bir araştırma geleneğinin bütün işlevi -ister deneysel ister kavramsal olsun- problemlerin çözümünde gereksinim duyduğumuz temel aletleri tedarik etmektir.

Bir araştırma geleneğinin nesnel olarak değerlendirilmesi, problem-çözme süreciyle yakından ilgilidir. Başarılı bir araştırma geleneği oluşturucu kavramları marifetiyle giderek artan deneysel ve kavramsal problemler dizisine uygun çözümler getirmelidir. Bu anlamda bir geleneğin başarılı olup olmadığını belirlemek, o geleneğin onaylandığı ya da çürütüldüğü anlamına gelmez. Hatta, böyle bir değerlendirme bize söz konusu geleneğin doğruluk ya da yanlışlığı hakkında da bir şey söylemez; zira, bir araştırma geleneği verimli kuramlar oluşturmada fevkalade başarılı olsa da, ontolojisi ya da metodolojisi kusurlu olabilir. Aynı şekilde bir araştırma geleneğinin doğru olduğu düşünülebilir, ancak aynı gelenek etkin problem çözümler olan kuramlar oluşturmada başarılı olmayabilir. Şu halde, bir araştırma geleneğini terk etmek ya da yadsımak o geleneğin yanlış olduğuna hükmetmek değildir; öte yandan, bir araştırma geleneğini yadsımak daha başarılı bir problem çözümler olduğunu kanıtlamış olan bir başka geleneğin kullanılmaya başlanması ve öncekinin ıskartaya çıkartılması demektir.

Anlaşılacağı üzere kuram(lar)la ana araştırma geleneği arasında karşılıklı bir ilişki var: Araştırma gelenekleri kuramlara ilham verici, kapsayıcı ve bütünleştiricidir; kuramlar ise araştırma geleneklerini peşinen varsayar ve onları tesis ederler⁴⁰. Bir araştırma geleneği doğa için genel bir ontoloji ve belli bir doğal alan içerisindeki doğal problemleri çözecek genel bir yöntem belirlerken, kuramlar spesifik bir ontoloji ve doğa hakkında bir takım spesifik ve sınanabilir yasalar dile getirirler. Araştırma gelenekleri ve kuramlar özellikle tarihsel ve kavramsal

---

³⁹ a.g.e., s. 82.

⁴⁰ a.g.e., s. 83.

24 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

bakımdan birbirleriyle ilgilidirler. Pek çok önemli kuramın altına imzalarını atan bilim adamları şu veya bu gelenek içerisinde çalışırken söz konusu kuramları oluşturmaları tarihsel bir olgudur. Örneğe,

“Boyle gazlar kuramını mekanik felsefe çerçevesinde geliştirmiştir... Hartley'in algı kuramları çağrışımçı psikoloji araştırma geleneği içerisinde oluşturulmuştur. Hertz'in elektrik kuramları Maxwellci araştırma geleneğiyle önemli bakımlardan ilişkilidir”⁴¹.

Kuramlar parçası oldukları bir araştırma geleneğinden koparılıp tek başlarına bağımsız olarak değerlendirilemezler; zira kuramlar bağlı oldukları ana araştırma geleneğinin izlerini taşırlar. Bu bağlamda tarihsel bir araştırma, belirli bir kuramın kendisine bağlı olduğu araştırma geleneğini tanımlayıp belirleyebilir.

Laudan bu noktada araştırma gelenekleriyle kuramlar arasındaki etkileşimi şu şekilde belirtir:

1. Araştırma gelenekleri, ele alınacak problemleri belirlerler.
2. Bir araştırma geleneği, oluşturucu kuramların uygulama alanını tanımlar; hatta araştırma geleneğinin ontolojisi ve metodolojisi hangi problemlerin meşru hangilerinin sözde-problemler olduğuna karar verilmesinde etkin rol oynarlar.
3. Bir araştırma geleneği, oluşturucu kuramları için kavramsal problemler üretebilir.
4. Bir araştırma geleneğinin ana işlevi, belli bir alandaki problemlerle başa çıkmak için genel bir ontoloji ve metodoloji yerleştirmektir; bu, söz konusu araştırma geleneğinin sınırlayıcı rolüyle ilgilidir; temele aldığı ontoloji ve metodoloji, araştırma geleneğinin belli problem ve kuramları dışarıda bırakmasına imkan tanır.
5. Araştırma geleneklerinin buldurucu rolü de vardır; özellikle kuramların oluşturulmasında canalcı ipuçları temin ederler.
6. Sağlam bir araştırma geleneği, kuramların nasıl değiştirilip dönüştürülebileceğine de rehberlik eder -ki problem-çözme kapasitesi artsın.

---

⁴¹ a.g.e., s. 85.

7. Araştırma geleneklerinin önemli işlevlerinden birisi de, kuramları rasyonalize etmek ve/ya temellendirmektir⁴².

Laudan'a göre bir kuramın ana araştırma geleneğinden ayrılması, söz konusu kuramın seçenek bir araştırma geleneği bünyesine alınmasıyla gerçekleşir. Kuramlar kendi başlarına ayakta fazla duramaz ve kendi kendilerini temellendiremezler; kuramın rasyonalize edilmesi için her zaman bir araştırma geleneğine gereksinim duyulur. Öyleyse, kuram hangi araştırma geleneği onu temellendirmekte daha başarılıysa, o gelenekte kendine daha iyi bir yer bulacaktır. Ayrıca araştırma gelenekleri tarihsel varlıklardır; belirli bir entelektüel çevrede yaratılmış ve ifade bulmuşlardır; tüm diğer tarihsel varlıklar ve kurumlar gibi doğar, büyür ve yitip giderler⁴³.

Bu noktada Laudan için bir araştırma geleneğinin değişime uğradığı en açık şekil, onun tali ya da spesifik kuramlarından birisinin değiştirilmesidir. Araştırma gelenekleri bu türden değişikliklere devamlı maruz kalırlar. Böylesi küçük değişikliklerin amacı, araştırma geleneğinin problem-çözme etkinliğini artırmaktır. Araştırma geleneğinde yapılan bir diğer önemli değişiklik, onun en temel unsurlarından bir ya da bir kaçının değiştirilmesidir. Bir araştırma geleneği aslında bir kabuller öbeğidir; bunlar dünyadaki temel varlık türleriyle ilgili kabuller olmalarının yanı sıra, bu varlıkların birbirleriyle nasıl etkileşim içinde olduklarıyla da ilgili kabullerdir. Hatta bu kabuller bu temel varlıklar hakkında kuramlar oluşturma ve sınamada kullanılacak uygun yöntemlerle de ilgilidir. İşte araştırma geleneğini oluşturan kuramların karşılaştığı kimi aykırılıklar ve kavramsal problemleri gidermek için söz konusu araştırma geleneğinin dayandığı en temeldeki ontoloji ve metodolojide de değişikliklere gidilebilir⁴⁴. Bununla beraber, bazı durumlarda bunlarda yapılan değişiklikler de aykırılık ve kavramsal problemleri ortadan kaldırmaya yetmeyebilir ve ufukta seçenek bir araştırma geleneği varsa, bu durum, mevcut araştırma geleneğini terk etmek için sağlam bir gerekçe sunar.

Öte yandan, kuramlar ve araştırma geleneklerinin bünyesinde değerlendirildikleri iki farklı bağlam vardır. Bunlardan ilki, kabul

---

⁴² a.g.e., s. 86-92.

⁴³ a.g.e., s. 96.

⁴⁴ a.g.e., s. 97-98.

26 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

bağlamıdır; buna göre bilim adamları genellikle rekabet eden bir grup kuram ve araştırma gelenekleri arasından birini doğruymuş gibi alır ve kabul ederler. Bu seçimin nasıl yapılacağı sorusuna tümevarımcılar en yüksek doğrulama derecesine sahip kuramı seçmeyi salık vereceklerdir. Yanlışlamacılar ise aynı soruya yanlıştırabilirlik derecesi en yüksek olan kuramı seçmeyi öğütlerler. Kuhn ve taraftarları hiçbir rasyonel tercihin yapılamayacağını öne sürerler. Laudan'a göre bu soruya verilebilecek en sağlam yanıt şudur: "en yüksek problem-çözme yeterliliği olan araştırma geleneği ve/ya kuram seçilmelidir"⁴⁵.

Şu halde, bir kuramın yadsınması veya kabul edilmesinin rasyonelitesi en temelde problem çözerek ilerleme idesine dayanır. Bir araştırma geleneği, rakibinden daha önemli problemler çözüyorsa, bu geleneği kabul etmek daha rasyoneldir; zira, hedef ilerleme, yani çözülmüş problemler alanını genişletmektir. Yine rakiplerine oranla çok daha fazla ilerleme kaydeden bir araştırma geleneğini izlemek daha rasyoneldir. İşte Laudan'ın öne sürdüğü "kabul bağlamı" ve "izleme bağlamı" bu demeye gelir. Doğruluk ve yanlıştırığın, kuramların ve araştırma geleneklerinin kabul edilebilirliği ve izlenebilirliğiyle ilgisi yoktur. Araştırma gelenekleri ve kuramlara ilişkin tüm değerlendirmeler karşılaştırmalı bir bağlam içerisinde olmalıdır. Burada asıl önemli olan, söz konusu araştırma geleneği ve kuramları rakiplerinin etkinliği ya da ilerleticiliğiyle karşılaştırmaktır. Bu noktada bilimin asıl amaçlarından birisi çok sayıda deneysel probleme çözüm getirirken, giderek daha az sayıda kavramsal problem ve aykırılıkla karşılaşmaktır.

Son tahlilde, görüldüğü üzere, Laudan önerdiği araştırma geleneği anlayışıyla bilimdeki deneysel ve kavramsal problemlere doyurucu bir çözüm getirilebileceğini savunur. Dolayısıyla, Laudan hem bir meta-metodoloji önermekte hem de normatif bir rasyonelite görüşü getirmektedir. Laudan'ın araştırma geleneği anlayışı, bir anlamda Kuhn'un paradigmaları ve Lakatos'un araştırma izlenceleriyle benzerlikler de taşımaktadır. Zira, Kuhn'un paradigmalar anlayışında olduğu gibi araştırma gelenekleri de metafizik ve metodolojik unsurlar içerir. Öte yandan, Lakatos'un araştırma izlenceleri anlayışında olduğu gibi bir araştırma geleneğine dayanan kuramlar zaman içerisinde

---

⁴⁵ a.g.e., s. 108-109.

değişebilirler. Ancak Laudan'a göre araştırma gelenekleri Lakatos'un sert çekirdeğe dayalı araştırma izlencelerinden çok daha esnektir.

Laudan'a göre, en çok problem çözen araştırma geleneğini kabul etmeli (benimsemeli) ve en yüksek düzeyde problem çözen geleneği izlemeliyiz; zira bilim problem çözerek ilerler. Tekil kuramlarla karşılaştırıldıklarında araştırma gelenekleri uzun ömürlü ve kalıcı varlıklar olma eğilimindedirler. Zira kendilerine eşlik eden kuramların bazıları iskartaya çıkartılsa da, tek başlarına ayakta durabilirler. İşte araştırma gelenekleri kuram değişikliğinde bile varlıklarını idame ettiren ve çözmüş oldukları deneysel problemlerle bilim tarihinde devamlılığı sağlayabilen unsurlardır. Ne ki araştırma gelenekleri bile tahtlarından edilebilirler. Bu bağlamda kabul ve izleme bağlamları araştırma geleneklerinin, dolayısıyla da kuramların iki temel özelliğidir ve her ikisi de problem-çözme etkinliğiyle ilgilidir. Bir araştırma geleneği rakibine göre daha çok problem-çözme etkinliği sergiliyorsa, bu gelenek daha elverişli ve kabul edilebilirdir. Bir araştırma geleneğinin kuramları rakip bir araştırma geleneğini oluşturan kuramlardan daha uygun ve elverişliyse, bu araştırma geleneğinin kuramları daha iyi ve kullanışlıdır. Açıklama ve tahmin edebilme alanımızı genişletecek verimlilikle kuramlar ararız; eş deyişle, potansiyel deneysel problemler de dahil, daha çok problem çözebilecek kuramlara ulaşmayı hedefleriz. Bu noktada araştırma gelenekleri ve kuramın ilerlemesini ya da ilerleme oranını değerlendirme meselesi gündeme gelir. İlerleme bir araştırma geleneğinin en son halindeki problem-çözme etkinliği ve onun daha önceki bir dönemde gösterdiği etkinlik arasındaki fark olarak tanımlanır. İlerleme oranı ise araştırma geleneğinin sergilediği ilerlemeyi ne kadar çabuk gerçekleştirdiğinin ölçülmesidir.

Sonuç olarak, Laudan'ın problem-çözme modeline göre rakip araştırma geleneklerinin bir arada (var)olmaları bir istisna değil, tersine, bir kuraldır ve aslında bilimin gelişimi de böyle olanaklı olur. Bilim disiplinlerinde ortak olan şey, çeşitli araştırma geleneklerinin bir arada olmalarıdır; böylece rakip araştırma geleneklerinin taraftarları, rakiplerinin deneysel ve kavramsal zayıflıkları ve eksikliklerine işaret ederken kendi geleneklerinin problem-çözme etkinliğini ve ilerleticiliğini vurgularlar. Dolayısıyla, bilimsel bilginin gelişmesi ve iyileştirilmesinde diyalektik karşı karşıya gelmeler kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- BRODY, Baruch A. (Ed.). *Readings in The Philosophy of Science*, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1970.
- BROWN, Harold I. *Perception, Theory and Commitment: The New Philosophy of Science*, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- DILWORTH, C. *Scientific Progress*, Holland: Dordrecht Reidel Publishing Company, 1981.
- DUHEM, Pierre. *The Aim and Structure of Physical Theory*, Princeton: Princeton University Press, 1954.
- DUHEM, Pierre. *Essays in the History and Philosophy of Science*, (trans. Roger Ariew and Peter Barker), Indianapolis & Cambridge: Hackett Publishing Company INC, 1996.
- DUHEM, Pierre. *German Science*, (trans. John Lyon), La Salle: Open Court, 1991.
- FEYERABEND, Paul. *Against Method*, London: New Left Books, 1975.
- GALE, G. *Theory of Science*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1979.
- KABADAYI, Talip. "Kuramdan Bağımsız Gözlem ve Deney Dili Olanaklı mıdır?", *FLSF Dergisi*, Sayı-2, Güz, ss. 29-43, 2006.
- KABADAYI, Talip. "Positivism" On Trial", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23,2, ss. 151-162, 2006.
- KOYRÉ, Alexandre, *Metaphysics and Measurement*, Gordon and Breach: Science Publishers, 1992.
- KUHN, Thomas S. *The Structure Of Scientific Revolutions*, Chicago: The University of Chicago Press, 1970.

- KUHN, Thomas S. *The Essential Tension*, Chicago: The University of Chicago Press, 1977.
- KUHN, Thomas S. "Logic of Discovery or Psychology of Research?" *Criticism and the Growth of Knowledge*, (Ed. Imre Lakatos ve Alan Musgrave), London: Cambridge University Press, 1979.
- LAKATOS, Imre. "Methodology of Scientific Research Programmes" *Criticism and the Growth of Knowledge*, (Ed. Imre Lakatos and Alan Musgrave), London: Cambridge University Press, 1970.
- LAUDAN, Larry. *Progress and Its Problems, Towards a Theory of Scientific Growth*, London and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1977.
- LAUDAN, Larry. *Science and Hypothesis*, London: D. Reidel Publishing Company, 1981.
- LAUDAN, Larry. *Science and Values, The Aims of Science and Their Role in Scientific Debate*, Berkeley: University of California Press, 1984.
- LAUDAN, Larry. *Beyond Positivism and Relativism, Theory, Method and Evidence*, Boulder: Westview Press, 1996.
- LOSEE, John. *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*, Oxford: Oxford University Press, 1993.
- MEYERSON, Émile. *Identity & Reality*, (trans. Kate Loewenberg, New York: The Macmillan Company, 1930.
- O'HEAR, Anthony. *An Introduction to the Philosophy of Science*, Oxford: Clarendon Press, 1990.
- POJMAN, Louis P. *The Theory of Knowledge, Classic & Contemporary Readings*, California: Wadsworth Publishing Co., 1993.
- POPPER, Karl. *Conjectures and Refutations*, New York: Harper& Row, 1963.
- POPPER, Karl. *Objective Knowledge*, Great Britain: Oxford University Press, 1972.
- POPPER, Karl. *Unended Quest*, Illinois: Open Court Publishing Co., 1976.
- POPPER, Karl. *The Logic of Scientific Discovery*, New York: Routledge Press, 1992.

30 Larry Laudan'da "Araştırma Gelenekleri"nin Yöntembilgisi

QUINE, W.V.O. *The Web of Belief*, New York: Random House, Inc., 1970.

QUINE, W.V.O. "Two Dogmas of Empiricism", *The Theory of Knowledge*, (Edit. Louis P. Pojman), Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1993a.

QUINE, W.V.O. "Epistemology Naturalized", *The Theory of Knowledge*, (Edit. Louis P. Pojman), Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1993b.

SARKAR, Husain. *A Theory of Method*, Berkeley: University of California Press, 1983.

SCHEFFLER, Israel. *Science and Subjectivity*, New York: The Bobbs-Merill Company, 1967.

STEGMULLER, Wolfgang. *The Structure and Dynamics of Theories*, New York: Springer Verlag Inc, 1976.

SUPPE, Frederick (Ed.). *The Structure of Scientific Theories*, USA: The Board of Trustees of the University of Illinois, 1974.